

Pysyvyyden ja muutoksen ristivetoja

Heikki Pesonen
Helsingin yliopisto

Eräs uskonnontutkimuksen keskeisistä tutkimuskohteista on ihmisten uskonnollisuuden suhde yhteiskunnalliseen todellisuuteen ja muuttuviin yhteiskunnallisiin käsityksiin. Uskonnollisten yhteisöjen yksi tehtävä on perinteen ylläpitäminen, mikä tarkoittaa myös sitä, että niillä on taipumus säilyttää ja ehkä myös säilöä näkemyksiä, jotka saattavat poiketa vallitsevista yhteiskunnallisista käsityksistä kohdistuen esimerkiksi erilaisiin sosiaalieteettisiin kysymyksiin.

Yhteiskunta kuitenkin muuttuu koko ajan ja myös uskonnollisten yhteisöjen on pysyttävä tässä mukana. Tällöin yhteisö joutuu tasapainoilemaan suhteessa kolmeen ulottuvuuteen: muutokseen, tradition ylläpitämiseen sekä jäsenten käsityksiin ja asenteisiin. Suhteessa yhteiskunnalliseen muutokseen yhteisö on usein reaktiivinen, johtuen juuri sitoutumisestaan traditioon ja ehkä myös monien institutionalisoitujen yhteisöjen jähmeästä byrokraattisesta rakenteesta. Koska uskonnollisen yhteisön olemassaolo perustuu traditiolle, yhteiskunnallisen muutoksen tuottamiin haasteisiin on aina löydyttävä siitä vastaukset. Joissain tilanteissa traditiota tulkitaan hyvinkin luovasti, toisissa pyritään loppuun saakka pitämään kiinni opinkappaleista, joiden ajatellaan kiinnittyvän perinteen luovuttamattomiin perusperiaatteisiin tai arvoihin. Ilman sitoutuneita jäseniään yhteisö ei puolestaan voi olla olemassa, jolloin se, miten jäsenistö reagoi yhteiskunnallisiin muutoksiin on oleellista.

Kysymykset, joihin uskonnollisia yhteisöjä ja yksilöitä on haastettu ottamaan kantaa liittyvät usein seksuaalietiikkaan ja elämän ja kuoleman rajapintoihin. Abortti, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet sekä eutanasia ovat teemoja, joihin liittyvissä keskusteluissa ja kannanotoissa näkyy hyvin pysyvyyden ja muutoksen, säilyttämisen ja uudelleentulkintojen ristiveto. Uskonnollisten yhteisöjen ja niiden jäsenten näkemykset asemoituvat monin tavoin ja monista lähtökohdista käsin näihin kysymyksiin, eikä kategorinen jako konservatiivisiin ja liberaaleihin näkemyksiin aina välttämättä tee oikeutta näkökulmien ja niiden perusteluiden moninaisuudelle.

Tämä tulee hyvin esille Miia Kontron artikkelissa, jossa hän tutkii suomalaisten evankelis-luterilaisen kirkon pastoreiden näkemyksiä eutanasiasta. Kontro analysoi kuuden pastorin haastattelupuhetta. Häntä kiinnostaa erityisesti, minkälaisista omaan elämänhistoriaan ja maailmankatsomukseen liittyvistä lähtökohdista käsityksiä eutanasiasta rakennetaan. Kontron lähestymistapa on narratiivinen, mikä tarkoittaa sitä, että hän on rakentanut haastatteluiden pohjalta kolme ydinkertomusta, joissa näkyvät eutanasianäkemyksien keskeiset motivaatiopohjat. Näissä kertomuksissa tulee esille näkemysten variaatio jyrkästi eutanasiaa vastustavasta

enemmän asiaa eri näkökulmista tarkastelemaan. Samoin ne havainnollistavat kirkon sisällä tapahtuvaa näkemysten muutosta avoimempaan suuntaan suhteessa yhteiskunnallisesti tärkeisiin kysymyksiin. Tätä muutosta vievät eteenpäin erityisesti naispapit, jotka edustavat keskimääräistä liberaalimpia käsityksiä.

Seksuaalieettisiin kysymyksiin liittyvä näkemysten moninaisuus saattaa olla yhteisölle haasteellista tilanteessa, jossa yksilöt joko esittävät edustavansa tai heidän tulkitaan edustavan julkisuudessa yhteisön näkemystä. Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa tällaisen kannan esittäjän roolin näyttää ainakin paikoin saaneen kristillisdemokraattien kansanedustaja Päivi Räsänen, johon liittyviä mediakohuja Tuomas Äystö analysoi. Räsänen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin ja aborttiin liittyvät konservatiiviset kannanotot mediajulkisuudessa ovat vuosien mittaan aiheuttaneet erikokoisia eropiikkejä evankelis-luterilaisesta kirkosta, mikä viittaa siihen, että Räsänen on samastettu kirkon edustajaksi. Tämä on synnyttänyt julkista keskustelua, jossa esimerkiksi piispat ovat irtisanoutuneet Räsänen näkemyksistä ja esittäneet, ettei kyse ole kirkon kannanotoista. Tämä on hyvä esimerkki mediakeskusteluista, joissa käydään neuvotteluita siitä, kuka tai mikä taho voi missäkin tilanteessa edustaa kirkon ääntä tai tuoda esiin kirkon kannan. Vastaavaa debattia käytiin esimerkiksi keväällä 2021 kun pastori Kari Kuula kutsui Kirkko ja kaupunki -lehden kolumnissaan eläinten tehotuotantotiloja keskitysleireiksi ja esitti, että Jeesuksen seuraaja ei voi osallistua sellaiseen toimintaan.¹

Artikkelissaan Äystö selittää Räsäs-kohuja uskonnon julkiseen rooliin liittyvillä kehityskuluilla, uskonnon yksityisluonnetta koskevilla oletuksilla sekä Räsänen julkisuuden mahdollistamilla erilaisilla puhujapositioneilla. Kiinnostavasti artikkelissa tuodaan esille, miten uskonnon uudellinen näkyvyys suomalaisessa mediassa asettuu suhteeseen uskonnon privatisaatioajatuksen kanssa. Äystön mukaan ”uskonnon yksityisluonteeseen liittyvää normia uhmaamalla Räsänen asemoituu ja asemoidaan julkisuuteen juuri ’kesyttömän uskontonsa’ vuoksi”. Kun suomalaiselta poliitikolta ei odoteta uskonnollisesti perusteltuja näkemyksiä julkisuudessa, Räsänen tekee politiikkaa puhumalla uskonnollisesti, Äystö kiteyttää.

Kontro ja Äystö tuovat artikkeleissaan esille sekä yksilöllisiä että yhteiskunnallisia kehityskulkuja, joilla he selittävät (ja toki myös pyrkivät ymmärtämään) sekä yksilöiden käsityksiä ja toimintaa että esimerkiksi mediajulkisuuden rakentumisen logiikkaa. Sami Pihlström puolestaan tarkastelee kriittisesti uskonnolliselta pohjalta nousevia kannanottoja esimerkiksi sukupuolivähemmistöistä ja abortista. Hän ottaa lähtökohdakseen eräiden alallaan arvostettujen uskonnonfilosofien eri yhteyksissä esittämät konservatiiviset kannat, joissa he esimerkiksi pitävät homoseksuaalisuutta moraalisesti vääränä ja aborttia murhana. Pihlströmin mukaan ”modernin tieteen ja liberaalin demokratian aikakaudella” kyseisenkaltaisia näkemyksiä ei voida hyväksyä. Hän esittää, että tällaisten kannanottojen esittäjiä tulisi arvioida holistisen pragmatismien avulla. Tällöin arvioidaan ihmisen ajattelua kokonaisvaltaisesti, ottaen huomioon sekä uskonnonfilosofin filosofiset ja teoreettiset näkemykset että normatiiviset kannanotot. Pihlströmin mukaan näin ”kristillisen filosofin koko ajattelu, ei vain hänen aborttikäsityksensä, on *at stake*, jos hän päätyy pitämään vaikkapa aborttia murhana”.

Holistinen pragmatismi tarkoittaa siis (akateemisen) ihmisen käsitysten eettistä kokonaisarviota, jossa ei erotella hänen muualla kuin tutkimusyhteyksissä esittämäänsä käsityksiä ja tutkijatuotoksia erillisiksi blokeiksi. Nämä kaksi kietoutuvat väistämättä Pihlströmin näkemyksen

¹ Analyysia tästä keskustelusta, ks. <http://www.elaimiksi.fi/2021/01/27/elainten-puolustajat-vaietkoot-seurakunnassa-tapaus-kari-kuula-ja-elaineettisen-pohdinnan-luvattomuus/>

mukaan yhteen ja vaikuttavat toisiinsa, jolloin esimerkiksi filosofin ihmisoikeuksia mitätöivät näkemykset tekevät mahdottomaksi keskustelun hänen kanssaan muistakaan aiheista. Pihlström perääkin uskonnonfilosofialta itsekriittistä vastuullisuusarviointia, jossa puututaan ihmisarvoa loukkaaviin kantoihin ja asetetaan ”päättäväisesti vastustamaan kristittyjen konservatiivifilosofien apologeettista projektia”.

Myös tämän numeron katsauksissa tarkastellaan uskonnollisten yhteisöjen ja yksilöiden suhdetta pinnalla oleviin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Teemu Pauha valottaa islamin queer-tulkintoja ja tuo queer-muslimien ääntä kuuluviin esittelemällä saksalaisen uskontotieteilijä Leyla Jagiellan ja hänen kirjansa, jossa Jagiella kertoo taustastaan ja muutoksestaan muslimiksi ja transihmiseksi. Pauha kuvaa myös laajemmin queer-muslimiutta – erityisesti eteläaasialaisessa kulttuurissa – sekä siihen vaikuttaneita yhteiskunnallisia kehityskulkuja. Johannes Cairns tarkastelee puolestaan buddhalaisen ympäristöajattelun ja -toiminnan kehitystä ja muutosta. Hän on jakanut kehityskulun kolmeen vaiheeseen, joissa näkyy, miten 1960–1970-luvun länsimaissa tapahtuneen ympäristöherätyksen myötä tietoisuus ympäristökriisistä ja siihen liittyvä toiminta on tullut koko ajan enenevässä määrin osaksi buddhalaisuutta, sekä länsimaissa että buddhalaisuuden ydinalueilla. Toisaalta, kuten Cairns katsauksensa lopuksi esittää, asenteiden muuttuminen ja ympäristötoiminta ei ole kuitenkaan buddhalaisuuden piirissä erityisen näkyvää, vaikka tietoisuus onkin lisääntynyt. Samankaltaisen prosessin voi eri tasoisena havaita tapahtuneen kaikissa niin sanotuissa suurissa uskontoperinteissä: perinteiden parissa ympäristöteemoista kirjoitetun kirjallisuuden ja kannanottojen määrä ei vaikuta olevan kovinkaan merkittävässä suhteessa konkreettisen ympäristötoiminnan kasvuun. Tämä ei luonnollisesti ole yksinomaan uskonnollisten yhteisöjen ongelma, vaan liittyy ylipäänsä ihmisten kannattamien käsitysten ja niistä johdetun toiminnan epäsuhtaan.

Tämän numeron kirja-arvosteluissa esitellään ja arvioidaan huolellisesti ja kriittisesti kiinnostavia tutkimuksia ja kuvauksia uskonnontutkimuksen eri aloilta. Näissä fokuksessa ovat niin erilaiset uskonnollisuuden muodot – uushenkisyys ja japanilainen shingonbuddhalaisuus – kuin suomalaisten toiseen maailmansotaan liittyvät yliluonnolliset kokemukset.